

„ГРАЂАНСКА ЕВРОПА” ЧЕДОМИРА ПОПОВА

Тротомно дело академика Чедомира Попова *Грађанска Европа* једини је ауторски приручник за општу историју XIX века објављен у нашој историографији – а ово би се, заправо, могло рећи и за читав простор бивше Југославије. Овде не убрајамо преводе (најчешће не баш најсрећније одабране) и неколико одавно превазиђених и некомплетних уџбеника написаних у претпрошлом или у првој половини прошлог века.¹ У сваком случају, *Грађанска Европа*, која се распростире на готово 1400 страница, до данас је најкомплетнији извор информација о догађајима и процесима европске и светске историје дугог XIX века доступан нашим студентима и широј читалачкој публици.

Прва два тома *Грађанске Европе* (која обухватају период либералног капитализма од 1770. до 1871. године) објављена су 1989. у издању Издавачког предузећа Матице српске, а трећи том (који обухвата доба империјализма 1871–1914) им је додат у другом издању Завода за уџбенике из 2010. године.

Занимљиво је да је *Грађанска Европа* надживела све реформе нашег високог школства у последње безмало три деценије. Предмет који је професор Попов уобличио и за њега поставио методолошке оквире на Новосадском универзитету (предмет Општа историја новог века обухватао је период од краја XV до почетка XX века)

¹ Употребили смо термин приручник јер се у скриптама ауторизованим 1985. године, које је проф. Попов припремио за своје студенте као увод у проучавање Опште историје новог века, објашњава да су *приручници* они општи прегледи већих раздобља или крупних историјских тема који својом сажетошћу, систематичношћу и прегледношћу најбоље могу да послуже за савладавање елементарних стручних знања из једног предмета и за припремање испита. Он је сам *Грађанску Европу* скромно сврстао у приручнике, мада се заправо ради о целовитој синтези.

првобитно је предаван у току пет семестара од друге до четврте године студија. Касније је он подељен на Општу историју новог века I (од краја XV века до почетка револуција седамдесетих година XVIII века) и Општу историју новог века II (од почетка револуција седамдесетих година XVIII века до 1945. године). Први је предаван два, а други три семестра. Потом је под притиском болоњске реформе, а против унутрашње логике предмета и процеса које он обрађује, ранија Општа историја новог века II подељена на четири једносеместрална предмета, да би најновијом – другом болоњском реформом, била враћена два двосеместрална предмета Општа историја XIX века и Општа савремена историја (која обрађује општу историју XX века). Све време ове просветно-реформаторске одисеје *Грађанска Европа* је, уз други приручник професора Попова, *Од Версаја до Данцига*, заправо била стуб који је чувао јасно дефинисани и структурисани основни корпус знања који су ови предмети обухватили. Чување језгра корпуса знања универзитетских предмета у друштвено-хуманистичким наукама био је у последњој деценији и тренутно јесте најозбиљнији изазов у одбрани од непрекидних реформи до затирања.

Прва два тома *Грађанске Европе* обухватају период од седамдесетих година XVIII века до 1871, који сам професор Попов назива периодом либералног капитализма.² Он наглашава да се придржавао наслеђа марксистичког метода, али метода недогматског марксизма,³ као и концепција Жака Годшоа, Роберта Палмера и Ерика Хобсбаума.⁴ Попов од поменутих аутора прихвата да ова епоха почиње атлантским револуцијама (две политичке и једна економско-друштвена) седамдесетих година XVIII века, али за разлику од њих крај ове епохе ставља у 1871. годину. Тиме обухвата и процес коначног укидања феудализма у Русији (што и источну Европу ставља у контекст општеевропских процеса), затим уједињење Немачке и Италије, чиме је коначно постављена позорница за велику дипломатску игру – професор Попов је са великом

² Чедомир Попов је Општу историју новог века поделио на три епохе: 1) *епоху генезе калонијализма*, од краја XV до друге половине XVIII века (око 1770) – у оквиру Матичиног пројекта Историје Европе у ову епоху обрадио је проф. Драгољуб Живојиновић у књизи *Успон Европе*; 2) *епоху либералног калонијализма*, од краја XVIII века до седамдесетих година XIX века; 3) *епоху монополистичког калонијализма (империјализма)*, од седамдесетих година XIX века до 1917–1918. године.

³ О томе је писао Михаел Антоловић у тексту „Magnum opus Чедомира Попова – Историја Европе у ’дугом 19. веку’”, *Зборник Мајнице српске за историју*, бр. 83, Нови Сад 2011, 159–181.

⁴ Треба нагласити да је управо академик Чедомир Попов заслужан што је Годшоово дело *Револуције 1848*. преведено на српски – он је написао предговор за српско издање.

посвећеношћу проучавао дипломатску историју, посебно проблеме везане за Источно питање – и на крају, као искрени убеђени леви-чар, он од марксистичке историографије прихвата да је вододелница епоха и Париска комуна, која је настала те исте 1871. године.

У складу са овом периодизацијом и методолошким приступом је и организован садржај историографске материје у прва два тома. Разјашњене су друштвено-економске прилике уочи почетка атлантских револуција, дат је преглед развоја грађанске мисли која их је изнедрила и обрађене су три атлантске револуције: индустријска у Енглеској, Америчка и Француска буржоаска.

Иако цело трокњижје носи јако обележје особеног наративног дара Чедомира Попова (који је свима нама који смо имали срећу да читамо његове текстове, слушамо његова предавања и говоре добро познат), одељак који се односи на Француску буржоаску револуцију *doisīa* плени својом садржајношћу, јасноћом и сигурном интерпретацијом. На непуних шездесет страница успео је да исприповеда све што је најзначајније о десет година европске историје (1789–1799) у којима је у пракси настао политички и друштвени оквир који се углавном одржао до данас.⁵ На сличан начин изложени су и одељци који обрађују историју остатка Европе у време револуције⁶ и Наполеонову епоху. По обиму је чак трећина прве књиге посвећена темама које обрађују историју науке, технологије и друштвене мисли, по чему је такође ова књига модерна.

Садржај друге књиге обухвата период рестаурације, Vormärz-a, Пролећа народа и коначног тријумфа либералног капитализма, уједињења Италије и Немачке, као и одељак о књижевности и уметности од класицизма до реализма. Особеност Поповљевог дела је што је то на једнак начин обрадио и историју Западне Европе, у којој се нешто раније одиграва већина процеса, и Источну Европу, па и историју балканских народа у оној мери колики је значај догађаја на Балкану за токове европске историје, а он је показао да то није онолико мало као што је изложено у већини западних синтеза историје овог периода.

Трећи том *Грађанске Евроје* обухвата период од 1871. до 1914. године и обрађује доба монополистичког капитализма или импе-

⁵ За 15 година, колико радим на предмету који је уобличио професор Попов, нисам имао прилику чујем да се неки студент пожалио да му је овај садржај (који се данас полаже као колоквијум) нејасно и неприступачно изложен у књизи. Верујем да је сличан став и студената готово 30 генерација које су целокупан испит спремале из *Грађанске Евроје*.

⁶ Значај излагања о догађајима и процесима у осталим деловима Европе у време Француске буржоаске револуције академик Попов уочио је и применио у свом делу много пре него што је постала популарна прича о центру и периферији, толико наглашавана у историографији последњих година.

ријализма. И у њему се аутор држао реченог метода и начина излагања у коме је прво поставио друштвено-економско-идејне оквире епохе. За историчаре нерешив проблем структурирања радова који обрађују ову епоху – излагати историографску материју по државама или кроз међународне односе и заплете – покушао је да реши тако што је један волуминозан одељак посветио историји сваке од шест великих сила, а у посебном одељку обрадио међународне односе, међу којим је са посебном пажњом писао о Великој источној кризи – за коју је био изузетан стручњак. На тај начин је успео да у излагању буде више комплементарности него понављања.

Ако смо у стању да добро проценимо тренутне токове развоја друштва, чини нам се да ће убрзо у умножавању знања о историји времена које смо до јуче сматрали садашњошћу и затрпани тривијалностима свакодневице, новим генерацијама XIX век постати једнако далек као египатске пирамиде. При томе поуздану историографију све више у јавном простору замењују сензационалности које нас засипају полутачним „занимљивостима” и бизарностима. Имајући то у виду, сигурни смо да ће *Грађанска Европа* остати мајдан знања о дугом XIX веку и интелектуалној, привредној, демографској и политичкој доминацији Европе у некадашњем свету. Дакле, Чедомир Попов је Србима дао аутентично виђење из перспективе опште историје које не садржи само фактографију већ и интерпретацију па и моралну поуку, које историографија не треба увек да се одриче.

Чедомир Попов био је не само спреман историчар, како би рекли у XIX веку, већ изнад свега посвећеник своје струке. Ова књига је најрепрезентативнији споменик тих његових особина.*

* Текст изговорен у Матици српској на Округлом столу посвећеном животу и раду академика Чедомира Попова (1936–2012), у Новом Саду, 15. марта 2017. године.